

ONOMASTICKÁ PUBLIKÁCIA NIELEN PRE ONOMASTIKOV

ZÁVODNÝ, Andrej – GAŁKOWSKI, Artur – VALENTOVÁ, Iveta
– BAUKO, Ján – HLADKÝ, Juraj – KRÁLIK, Ľubor – HARVALÍK,
Milan – IMRICHOVÁ, Mária: *Slovenská onomastická terminológia*.
Bratislava: VEDA 2024. 476 s. ISBN 978-80-568-0618-0

Mária Beláková

Onomastický publikačný priestor v roku 2024 obohatila komplexne zameraná kolektívna publikácia *Slovenská onomastická terminológia*. V minulom roku získala 3. miesto v súťaži Slovník roku 2024 – 2025 vyhlásenej Slovenskou spoločnosťou prekladateľov odbornej literatúry. Medzinárodnému tímu zloženému zo slovenských, českých i poľských renomovaných onomastikov sa podaril mimoriadny počin – po štyridsiatich rokoch od vydania prvej príručky onomastickej terminológie vyšla aktualizovaná a moderne spracovaná publikácia.

Slovenská onomastická terminológia vznikla v rámci plnenia projektovej úlohy VEGA č. 1/0058/20 *Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky* (v kontexte slovenskej a medzinárodnej onomastickej terminológie) financovanej Ministerstvom školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR a na jej zostavení sa podieľali viaceré pracoviská s kmeňovými zamestnancami. Slovenskú stranu riešiteľov predstavovali najmä členovia predstavenstva Slovenskej onomastickej komisie (SOK) – J. Hladký, A. Závodný, M. Imrichová, I. Valentová, M. Harvalík a Ján Bauko. M. Harvalík, pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra (JÚLŠ), spracoval českú terminológiu. J. Bauko sa venoval otázke maďarských ekvivalentov (komparácia slovenských a maďarských termínov). V etymologickej otázke participoval Ľ. Králik a terminologickú stránku garantovala J. Levická. Poľskú stranu zastupovali A. Gałkowski a U. Bijak, chorvátsku časť A. Frančić a Ľ. Čilaš Šimpraga.

Podobne ako pri projekte *Slovenská terminologická databáza* (s. 17) aj pri vzniku *Slovenskej onomastickej terminológie* spolupracovali pracovníci Slovenského národného korpusu JÚLŠ v Bratislave. Metodika, ktorú pracovná skupina používa od roku 2005, sa stala východiskom aj pre spracovanie onomastickej terminológie (porov. s. 19).

Autori nadväzovali na tradičnú staršiu prácu *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky* (Svoboda a kol. 1973) a jej novšiu verziu *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika* (1983). V kolektívnej monografii *Základní soustava...* bola po prvýkrát systematicky spracovaná slovenská onomastická terminológia (s. 14), a to najmä zásluhou V. Blanára, ktorý pôvodný návrh pripomienkoval viacerými závažnými poznámkami. V. Blanár do oboch spomínaných prác spracoval slovenskú terminológiu, ktorú následne schválila SOK (s. 14). Významným krokom v úprave slovenskej terminológie bol počin I. Valentovej, ktorá v rámci zoznamu kľúčových medzinárodných onomastických termínov (*ICOS Lists of Key Onomastic Terms*) upozornila na nejednotné chápanie obsahu niektorých termínov. Zároveň vypracovala slovenskú verziu spomínaného zoznamu (*Slovak Equivalents of ICOS Key Onomastic Terms*), ktorú rovnako schválila SOK (s. 15). Autorský tím vychádzal prirodzene z kultových diel V. Blanára *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)* (Blanár 1996) či *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky* (Blanár 2009). Terminologicky orientované práce poskytl spracovateľom teoretické a metodologické východiská. Možno spomenúť napríklad monografie *Základy slovenskej terminológie* (Horecký 1956), *Príručka slovenskej terminológie* (Masár 1991), *Ako pomenúvame v slovenčine* (Masár 2000) či online *Terminologický slovník* Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a iné.

Potreba vypracovať systém slovenskej onomastickej terminológie vyplynula z pragmatických dôvodov. Odborná verejnosť sa stretáva (a naďalej sa bude stretávať) s rozkolísanosťou termínov, a to nielen v domácom prostredí, napr. v prípade takých závažných pojmov, akými sú *onymia* a *onomastika*, *onymický* a *onomastický* a podobne (s. 10). Kolektív tvorcov *Slovenskej onomastickej terminológie* teda reagoval na obsahovú nejednotnosť, zastaranosť, nevhodnosť či redundantnosť onomastických termínov a usiloval sa o ich zjednotenie na základe systémových ukazovateľov. V publikácii sa autorom podarilo spresniť a korigovať termíny obsahovo alebo formálne nekorektné, doplniť definície novovzniknutých termínov, nahradiť zastarané a nepoužívané termíny (napr. *mikrotoponymia*) termínmi novšími. Okrem toho zaviedli novoutvorené alebo novoprevzaté termíny, keďže onomastika veľmi pružne reaguje na potreby vyvíjajúcej sa spoločnosti. Viaceré onomastické termíny prešli vývinom (napr. *miestne mená*, *miestopisné názvy*, *názvy sídlitných alebo osídlených objektov*, *sídelné mená* = *miestne názvy*, *osadné názvy*, *ojkonymá*, s. 10).

Z didaktického hľadiska považujeme za významné, že súčasťou oficiálnej onomastickej terminológie sa stali termíny *didaktika vlastného mena* (s. 93) a *teória vyučovania vlastných mien* (s. 335) súvisiace s onomastickou edukáciou. Termíny *didaktika vlastného mena* a *teória vyučovania vlastných mien* boli síce používané v parciálnych štúdiách (napr. Beláková 2010; 2023 a i.), ale nemali oporu v domácej terminologickej sústave.

Ako sme už vyššie načrtli, jedným z cieľov bolo ustáliť a zjednotiť terminológiu, ktorá sa pod vplyvom prudko sa rozvíjajúcej disciplíny začala prejavovať rôznorodosťou. Vznikali problémy ako používanie viacerých termínov na označenie jedného javu alebo typu vlastných mien. Viaceré onomastické školy prezentovali odlišnú obsahovú náplň onomastického termínu a vznikla konkurencia domácich a medzinárodných termínov (s. 11). Aktuálne sa v rámci onomastiky najprudšie rozvíja oblasť chrématonymie, a preto vzniká potreba utvárať a adaptovať nové termíny a tiež ich ustaľovať. Autori zároveň upozornili slovami R. Šrámk (2003) na predimenzovanosť individuálnymi neologizmami, medzi ktoré možno zaradiť nadbytočné čiastkové názvy, napr. názvy lesných ciest, hurikánov a podobne.

Slovenská onomastická terminológia bude nepochybne inšpiráciou aj pre iné jazyky, pretože je jediná svojho druhu. V rámci projektu vznikol aj koncept databázy v rámci ONOMTERM, ktorý bude pokračovať v rámci ďalšieho projektu.

Publikácia okrem rozsiahlej slovníkovej časti (kapitola 4), ktorá obsahuje viac než 600 heslových položiek, obsahuje aj stručne, ale hutne spracované teoretické kapitoly. V 1. kapitole autori načrtávajú doterajší výskum a vývin slovenskej onomastickej terminológie v dvoch základných etapách (60. a 70. roky 20. storočia a 90. roky až po súčasnosť) či prehľad prác a projektov, ktoré sa terminológii venovali (uvedené v texte vyššie).

V druhej časti prezentuje monografia koncepciu spracovania slovenskej onomastickej terminológie (teoreticko-metodologické východiská, ciele a význam spracovania terminológie, zásady a kritériá jej spracovania, pramene a ukážky spracovania heslára). Tu možno vyzdvihnúť časť o praktickom využití monografie (s. 20) s dosahom na širokú verejnosť. Ako autori sami uvádzajú, dielo „poslúži na zistenie konvergencií a divergencií v používaní jednotlivých termínov a v ich definíciách, čím sa vytvorí podklad na zjednocovanie a normovanie onomastickej terminológie nielen na národnej, ale aj na medzinárodnej úrovni. Stane sa tak relevantným zdrojom pre Terminologickú skupinu pri predsedníctve ICOS pri rozširovaní normovanej medzinárodnej terminológie v zoznamoch kľúčových onomastických termínov“. Okrem toho „poskytne dôveryhodný zdroj pri prekladoch onomastických termínov do iných jazykov. Môže zabrániť nevhodným a potom nezrozumiteľným prekladom, najmä do angličtiny ... a poskytne materiál na analýzu a vypracúvanie štúdií, článkov, príručiek, slovníkov a ďalších knižných publikácií o onomastickej terminológii“ (s. 20).

Lingvodidaktici ocenia ešte jeden dôležitý aspekt, a to dosah príručky na spresnenie školskej onomastickej terminológie. Pokiaľ sa v edukačných materiáloch nedotodne používajú pojmy *meno* a *názov*, v *Slovenskej onomastickej príručke*, ktorá má pre nás v tomto zmysle normatívny charakter, nachádzame jednoznačnú oporu. Ustálil sa termín *meno* na označenie vlastného mena živej bytosti a *názov* na označenie vlastného mena neživého objektu a javu (s. 22). Na túto problematiku sme upozorňovali už v monografii *Teória vyučovania vlastných mien* (Beláková 2023).

Znamená to, že autori pri zostavovaní publikácie reflektovali a vyhodnocovali predchádzajúce diskusie, a to aj mimo lingvistickej sféry. Pri spracúvaní obsahového štandardu reformovaného kurikula z roku 2023 pracovná skupina vychádzala z už publikovanej *Slovenskej onomastickej terminológie*. Na základe nej bol upravený nevhodne didakticky transformovaný a vo vzdelávacích štandardoch používaný termín vlastné podstatné meno. Pracovná skupina ho nahradila termínom vlastné meno, tak, ako je prezentované v spomínanej príručke. Pôsobnosť recenzovanej monografie je teda aj z hľadiska edukácie nezanedbateľná.

Heslová stať (s. 37 – 40) prezentuje štruktúru hesla v digitálnej databáze vytvorenej v rámci projektu *Slovenská terminologická databáza* (STD). Heslovými slovami sú abecedne zoradené onomastické termíny s pragmatickými kvalifikátormi (odporúčaný, navrhovaný, nesprávny, neologizmus, zastaraný). Odporúčané termíny odporúčila „terminologická komisia príslušného odboru, prípadne iná relevantná inštitúcia, alebo je odporúčaný úzom odborníkov, v prípade onomastickej terminológie členmi predsedníctva SOK.“ (s. 29). Práve v prístupe k záväznosti termínov príručka dokladá, že má predovšetkým informatívny charakter a toleruje aj pripúšťa synonymné používanie termínov. Z užívateľského hľadiska považujeme za užitočné zaradenie príslušného hyperonyma k danému vlastnému menu, pretože sprehľadňuje základnú onymickú sústavu a prezentuje ju aj menej zainteresovaným čitateľom. V už spomínaných reformovaných vzdelávacích štandardoch autori posilnili pozíciu vlastných mien vo vyučovaní, najmä osobných. Učitelia, ktorí neabsolvovali kurz onomastiky a nedisponujú dostatočnými poznatkami, môžu mať problém túto problematiku uchopiť a priradiť ku kategórii osobných mien jednotlivé podskupiny. Prax ukazuje, že učitelia pri téme osobných vlastných mien siahnu zväčša po rodných menách a priezviskách. Prezývky (vrátane internetových), živé mená, maritonymá a mnohé iné zostávajú nepovšimnuté. V tomto zmysle, ak vyučujúci siahne po príručke, nájde pri termíne INTERNETOVÁ PREZÝVKA hyperonymum osobné meno (s. 149). Hoci ide o opačný spôsob práce s publikáciou, aj tu nachádzame jej potenciál.

Za prospešné pokladáme aj uvádzanie príbuzných termínov a synonym, vrátane zastaraných a nesprávnych termínov, resp. variantov (s. 31). Používatelia, ktorí pracujú so staršou alebo s inojazyčnou literatúrou, napríklad aj pri vypracúvaní záverečných prác, sa môžu spoľahlivo oprieť o relevantnú literatúru. Pokiaľ bol ešte nedávno zaužívaný termín *ľudový názov*, v súčasnosti je už chápaný ako zastaraný. Nahradili ho synonymá neoficiálny, nespisovný, neúradný, neštandardizovaný alebo živý názov. V inojazyčných ekvivalentoch, napr. v českom jazyku, sa používa *lidové jméno*, v poľštine je zaužívaný termín *nazwa ludowa*, v angličtine *folk name* atď. (s. 170). Pri uvedených cudzojazyčných variantoch sa ponúka možnosť slovenského prekladu ako *ľudový názov*. *Slovenská onomastická terminológia* teda zohráva podstatnú úlohu aj v oblasti translatológie.

V jednej z položiek STD sa uvádza pôvod termínu a etymologická charakteristika termínov. V rámci pôvodu je načrtnutý vzťah spracúvaného termínu k iným termínom v sústave, napr. pri *antroponomastikone* je odkaz na *antroponymum* a *onomastikon* (s. 32). Pri určovaní pôvodu sa autori zamerali na objasnenie cudzích termínov, napr. *proprium*, *otčestvo*, *nickname* a pod. (s. 32). Súčasťou heslového slova sú aj inojazyčné ekvivalenty (zatiaľ iba české, poľské, nemecké, maďarské a anglické), ktoré odborníkom uľahčujú orientáciu v onomastickej problematike na medzinárodnej úrovni a na druhej strane im dovoľujú zjednocovať preklad onomastických termínov z cudzojazyčných prác. Vedecký tím v budúcnosti plánuje doplniť databázu ekvivalentmi aj z iných jazykov.

Jednou z najdôležitejších súčastí hesla je definícia termínu, pri ktorej ušľachťovanie autori vyberali tú najvhodnejšiu a najpoužívanejšiu definíciu (najmä v prípade, že existuje viacero definícií; s. 35). Heslá sú doplnené exemplifikáciou, uvádza sa 3 – 5 príkladov s dôrazom na slovenský jazyk. Ak príklady v slovenskom jazyku nejstujú, autori siahajú po inojazyčných, k slovenskému jazyku najviac príbuzných, napr. z českého jazyka (s. 35). Do STD autori vkladajú aj bibliografické údaje a poznámku, v rámci ktorej je možné dopĺňať informácie o termíne, pridať odporúčanie, odkazy na literatúru a podobne (s. 36).

Ťažiskovou časťou publikácie je jej 4. kapitola *Slovník slovenskej onomastickej terminológie*. Abecedne spracovaný heslár má takmer totožnú štruktúru ako heslá v databáze spomínanej webovej aplikácie. Pre lepšiu predstavu čitateľa uvádzame konkrétne heslo (s. 70):

ARTEFAKTONYMIUM

Nesprávny termín

PÔVOD: od *artefakt* „umelo vytvorený predmet; umelecké dielo“ (od lat. *ars*, gen. sg. *artis* „obratnosť, zručnosť [remeselná, umelecká], umenie“ a *factus* „zhotovený“, od lat. *facere*, *factum* „robiť; tvoriť, zhotovovať“) a *onymum* (p.)

DEFINÍCIA: **vlastné meno výtvarného diela**

INOJAZ. EKV.: **čes.** *artefaktonymum, **poľ.** *artefaktonim, **ang.** *artefactonym (UK), *artifactonym (US), **nem.** *Artefaktonym, maď. műalkotás címe, *artefaktonima

HYPERONYMIUM: chrématonymum

POZNÁMKY: Artefactonymum je britský a austrálsky variant termínu (podľa artefact), artifactonym americký (artifact). Motivácia termínu je zavádzajúca, artefakt je akékoľvek umelecké dielo.

LITERATÚRA:

ODALOŠ, Pavol – VALLOVÁ, Elena: Sústava slovanskej onomastickej terminológie (vznik, existencia, neuralgické miesta, aktualizácia). In: *Folia onomastica Croatica*, 2020, roč. 29, s. 169 – 202.

Na príklade si možno všimnúť symbol *. Autorský tím ním označuje utvorený termín, ktorý sa v danom jazyku ešte nepoužíva. Takto utvorené inojazyčné ekvivalenty dovoľujú onomastikom bezpečne prekladať slovenské termíny do iných jazykov.

Publikáciu uzatvára abecedný *Register termínov* (s. 384 – 391), *Index českých ekvivalentov termínov* (s. 392 – 398), *Index poľských ekvivalentov termínov* (s. 399 – 406), *Index anglických ekvivalentov termínov* (s. 407 – 414), *Index nemeckých ekvivalentov termínov* (s. 415 – 422), *Index maďarských ekvivalentov termínov* (s. 423 – 430), viacjazyčné *Zhrnutie*, zoznam literatúry a skratiek.

Recenziu si dovoľíme uzavrieť slovami z posudku prof. I. Ripku (z obálky Slovenskej onomastickej terminológie): „...rukopis Slovenskej onomastickej terminológie má nesporne mnohoaspektovo precizovanú koncepciu, prezentuje mimoriadne množstvo akceptovateľných výkladov, definícií skúmaných termínov ... Je nesporné, že autormi sú (súčasní) renomovaní onomastici, a preto už aj na tomto mieste formulujem presvedčenie, že toto dielo pozitívne predurčí používanie jednotných onomastických termínov v odbornej literatúre v ďalších rokoch.“

Literatúra

- BELÁKOVÁ, M. (2010): *Vlastné meno ako príbeh a hra (Didaktika vlastného mena)*. Trnava: TYPI.
- BELÁKOVÁ, M. (2023): *Teória vyučovania vlastných mien*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- BEZLAJ, F. et al. (1983): *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- BLANÁR, V. (1996): *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)*. Bratislava: VEDA.
- BLANÁR, V. (2008): *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Spisy SJS. 6*. Bratislava: SJS pri SAV – JÚĽŠ SAV.
- HORECKÝ, J. (1956): *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- MASÁR, I. (1991): *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Veda.
- MASÁR, I. (2000): *Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. Bratislava: SJS – JÚĽŠ SAV.
- SVOBODA, J. et al. (1973): Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 14/1, 1 – 280.
- ŠRÁMEK, R. (2003): Tematizace slovanské onomastické terminologie. In: Biolik, M. (ed.): *Metodologia badań onomastycznych*. Olstzyn: Ośrodek Badań Naukowych, 31 – 42.

Mária Beláková

Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta

Priemyselná 4, 918 43 Trnava

E-mail: maria.belakova@truni.sk

ORCID: 0000-0002-3119-7278